

До 100-річчя з початку Першої світової війни

Волинське православне духовенство в Першій світовій війні

протоієрей Миколай Цап

Перша світова війна (серпень 1914 р. – листопад 1918 р.) – війна між блоками найбільших світових країн поч. ХХ ст. – Троїстим союзом (Німеччина і Австро-Угорщина) та Антантою (Велика Британія, Франція і Російська імперія), у якій узяли участь 38 держав, мобілізувавши до своїх армій 73,5 млн солдатів, 10 млн з яких загине, 20 млн будуть поранені.

Ця війна започаткувала один із найтрагічніших періодів в історії українського народу. Українські землі зазнали значних руйнувань внаслідок війни – від самого початку боїв улітку 1914 р. територія Галичини, Волині і меншою мірою Центральної України перетворилася на арену жорстоких і кривавих битв. Аж до початку 1918 р. лінія фронту проходила через українську територію, і протягом усієї війни тут перебував російський штаб Південно-Західного фронту. Понад 3,5 млн українців у російській армії з одного боку й 250 тис. в австро-угорській з другого змушені були вбивати один одного, воюючи за інтереси чужих держав¹.

На австрійському фронті російська армія мала спочатку блискучі успіхи. Російські війська 3 вересня вступили до Львова. Новопризначений генерал-губернатор Галичини граф Г. Бобринський відразу розпочав втілювати в життя сутність російської імперської політики. У цьому його підтримувала і Російська православна церква. До Львова приїхав православний волинський архієпископ Євлогій (Георгієвський), якого було призначено керувати церковними справами в окупованих областях і насаджувати тут російське православ'я. Поточними справами займалась Рада пресвітерів на

¹ Історія України / Упоряд.: С. Крутчак, Т. Корольова, О. Скопненко, О. Іванюк. – 5-е вид., перероб. і доповн. – Київ, 2010. – С. 473.

чолі з архієпископом, що знаходилась у Львові. Богослужіння владика Євлогій звершував у Преображенському храмі². Почалися арешти і переслідування греко-католиків, включно з їхнім главою митрополитом Андрієм Шептицьким, якого заарештували 19 вересня 1914 р. і вивезли до монастирської в'язниці у Суздалі, де він пробув до революції 1917 р. У скорому часі кількість православних парафій в Галичині збільшилась до ста. Проте в червні 1915 р. почався відступ російської армії, а через місяць вся Галичина і значна частина Волині опинилася в німецьких руках.

31 серпня австро-угорські війська вступили у м. Луцьк. Під час окупації міста австрійцями в Луцьку з'явилися українські січові стрільці, які воювали у складі австрійської армії. Відповідно до наказу Начальника команди 4-ї австрійської армії від 29 січня 1916 р., в Луцьк прибула група старшин УСС на чолі з М. Гаврилком, що створили «*вербувковий комісаріат*». Під прикриттям вербування добровольців розпочалася культурно-освітня праця галичан на Волині. Було відкрито українську національну школу. За сприяння січових стрільців почала виходити також українська преса, зокрема «Луцькі новини»³. З кінця 1915 р. військові частини УСС мали важливий вплив на національне самоусвідомлення мешканців і м. Володимира. 3 грудня того ж року військовим посадником міста став українець Гнат Мартинець. У місті та повіті невдовзі відкрито українські школи. За підрахунком відомого дослідника Олександра Цинкаловського таких шкіл на Волині під австрійським контролем було 61 для понад 3 із половиною тисяч дітей, у яких працював 41 педагог. І хоча перед вступом у місто австрійців усе православне духовенство було евакуйоване, закладені основи національної свідомості серед володимирських міщан і мешканців навколишніх сіл пізніше вплинули на пастирів, і Володимирщина перетворилася на центр відродження Православної церкви у 20-х рр. ХХ ст.⁴.

У результаті зміни ситуації на фронті у липні 1915 р. німецькі й австрійські війська підійшли до Холма. З відступом російської армії царський уряд проводив жорстоку депортацію населення Холмщини,

² *Євлогій (Георгиевский), митр.* Путь моей жизни: Воспоминания. – М., 1995. – С. 244.

³ Брусловський прорив на Волині: факти, цифри, дати, документи, матеріали, карти, телеграми, мемуари, фотографії, раритети / *Упоряд. І. Пасюк.* – Луцьк, 2006. – С. 3-4.

⁴ *Борщевич В. Т.* Волинське духовенство у ХХ ст.: ідентичність, статус, еволюція. – Луцьк, 2010. – С. 188.

Волині і Поділля. Людей саджали у вагони і вивозили за Урал, до Пермі тощо. Разом із мирним населенням де добровільно, а де й примусово з Холмщини виїхало п'ятдесят православних священиків, серед яких був і відомий згодом волинський протоіерей Стефан Грушко⁵. У дорозі помер від холери о. Юліан Попель.

Водночас архієпископ Євлогій організував евакуацію церковного майна Кременецького, Дубнівського і Луцького повітів. Бібліотеку, архів, свічковий завод, дзвони, посуд та інше майно Почаївської Лаври відвезли до Харкова у монастир св. Гори. Худобу лаврського господарства: волів, коней, корів та птицю передали на потреби армії, а цінності (золото, срібло) за розпорядженням архієп. Євлогія здали на збереження в Державний банк⁶.

Щодо найбільших святинь Лаври, то ще за кілька днів до початку війни архієп. Євлогій на вимогу обер-прокурора Синоду Саблера Володимира Карловича перевіз поїздом чудотворний образ Почаївської Божої Матері до Житомира. Починаючи з Полкової церкви і Миколаївського собору м. Кременця, де особисто архієп. Євлогієм були відслужені молебні, на всіх головних залізничних станціях збиралось багато народу і звершувались духовенством молебні. Пізніше з Лаври до Житомирського собору були привезені і моці преподобного Іова⁷.

У вересні 1915 р. австрійці оволоділи Почаївським монастирем. Перед наближенням фронту братія Лаври виїхала у Житомир, Харків, Білгород та ін. За власним бажанням у монастирі залишилось 18 ченців із 250-ти. Невдовзі австрійці депортували монахів до Угорщини в табір м. Вассаргеле, де їх використовували як робітників. Через 3 роки в'язні повернулись додому⁸.

У роки Першої світової війни волинський край, як прифронтова і фронтна територія, зазнав спустошення і окупації. Вже у вересні 1914 р. архієп. Євлогій організував у м. Житомирі спеціальний

⁵ Цап М., прот. Протоіерей Стефан Грушко – настоятель Хрестовоздвиженської церкви м. Луцька // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. / Матеріали ХХVІ Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 9-10 листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – С. 183.

⁶ Жилюк С. І. Російська православна церква на Волині (1793-1917). – Житомир, 1996. – С. 28.

⁷ Євлогій (Георгиевский), митр. Путь моей жизни: Воспоминания. – М., 1995. – С. 228-229.

⁸ Борщевич В. Т. Волинське духовенство у ХХ ст.: ідентичність, статус, еволюція. – Луцьк, 2010. – С. 88.

«Єпархіяльний комітет для надання допомоги потребуючим з приводу воєнного часу»⁹. Цей комітет звернувся до народу з проханням внести пожертвування на потреби армії.

Перша світова прямо позначилась і на структурі повсякденності духовенства. Частина священників було евакуйовано, а ті, які залишились, потерпали від воєнної розрухи. Евакуйоване із зони бойових дій волинське духовенство опікувалося утікачами у місцях тимчасового поселення.

Частина духовенства від початку воєнних дій виявила бажання і була покликана виконувати обов'язки військових священників-капеланів у регулярних відділах російської армії, медичних підрозділах, частинах тилового забезпечення.

Військовим священником у 1914 р. був о. Володимир Новицький, до того настоятель у с. Головно.

22 грудня 1915 р. о. Іван Левчук подав прохання на дозвіл бути священником у діючій армії. У січні 1916 р. о. Івана зараховано у штат 317 рухомого польового шпиталю.

У червні того ж року о. Василь Собуцький просив про призначення його військовим священником у 204 запасний полк¹⁰.

Протягом 1915-1917 рр. прот. Никанор Абрамович, проживаючи у Житомирі, виконував обов'язки опікуна біженців у Волинській губернії.

Прот. Карп Михайлович Закидальський після евакуації поступив у діючу армію, де 17 жовтня 1915 р. був призначений священником військового шпиталю 16 пішої дивізії¹¹. Від листопада 1916 р. згідно з указом Головного священника Південного-Західного фронту виконував обов'язки штатного військового священника 63 Углицького піхотного полку¹². Безпосередньо брав участь у військових боях і атаках: 3. 07. 1916 р. біля ріки Цеценівка; 17. 06. 1917 р. під с. Конюхи; у листопаді 1917 р. під м. Тернополем. 20 червня 1917 р. від військового

⁹ Деятельность епархиального комитета по оказанию пособий нуждающимся по случаю войны // Волинские епархиальные ведомости. – 1914. – № 34, неоф. ч. – С. 574.

¹⁰ Борщевич В. Т. Волинське духовенство у ХХ ст.: ідентичність, статус, еволюція. – Луцьк, 2010. – С. 38.

¹¹ Варфоломій (Вацук), архієп. Рідна церква. – Рівне, 2002. – С. 83.

¹² Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа № 34. Прот. Закидальський Карп Михайлович. – Арк. 21.

міністра, який інспектував позиції, отримав подяку¹³. Був нагороджений військовими орденами Св. Анни III і II ступенів з «мечами» і Золотим Георгіївським Хрестом за вивезення з поля бою поранених воїнів та догляд за ними¹⁴.

Прот. Павло Павлович Міцевич у 1915 р. стає військовим священиком у 162 польовому запасному шпиталі. Згодом військово командування призначило його Головним священиком фронту.

Прот. Мелетій Рижковський служив військовим священиком 6-го Заамурського кінного полку. У 1916 р. його призначено виконуючим обов'язки благочинного, а через рік – благочинним Заамурської кінної дивізії. За сумлінне виконання капеланських обов'язків отця нагороджено в 1916 р. орденом Св. Анни III ступеня з «мечами і бантом», у 1917 р. Золотим наперсним хрестом на георгіївській стрічці та орденом Св. Володимира IV ступеня з «мечами і бантом».

Прот. Стефан Іларіонович Чирський з 15 серпня 1915 р. до початку 1916 р. був духівником пункту для прохідних частин військ і біженців. З 28 січня 1916 р. по 1918 р. – військовий священик 1 шпиталю 14 пішої дивізії і разом виконував обов'язки благочинного 8 армійського корпусу¹⁵.

Прот. Стефан Францевич Грушко з 2 липня 1916 р. по березень 1918-го був військовим священиком 393 польового шпиталю¹⁶.

Прот. Олімпій Андрійович Денисевич з березня 1917 р. – військовий священик 640 піхотного чорохського полку, а з листопада – душпастирем «куреня смерті» 12 пішої дивізії. З військовими частинами брав участь у боях у Галичині, Буковині, Бессарабії. За це командування армії нагородило о. Олімпія орденом Св. Анни III ступеня з «мечами».

Прот. Феофіл Олексійович Ковальчук з початком війни стає священиком 10 Сибірської стрілецької дивізії. Разом з нею у 1916-1917 рр. перебував на румунському напрямку бойових дій. За несення душпастирської служби у воєнних умовах нагороджений орденом Св. Анни III і II ступенів.

¹³ Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа № 34. Прот. Закидальський Карп Михайлович. – Арк. 61.

¹⁴ Там само. – Арк. 30.

¹⁵ Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа № 98. Прот. Чирський Степан Іларіонович. – Арк. 15; 33.

¹⁶ Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа № 423. Прот. Грушко Стефан Францевич. – Арк. 33.

Прот. Данило Іванович Штуль на фронті перебував з 1916 р. у 377 польовому пересувному шпиталі. За духовну опіку в бойових умовах отця нагородили орденом Св. Анни III ступеня.

Архімандрит Венедикт Матвійович Томашевський служив священиком військового шпиталю 72 Гатчинського піхотного полку.

Прот. Максим Миколайович Лаць на початку війни не евакуювався і потрапив у полон до австрійців. Протягом серпня 1914 – травня 1918 рр. пастир трудився табірним духівником для військовополонених російської армії, очолював комітет допомоги і каси.

Під час війни Кошовий Володимир Юхимович служив військовим псаломщиком і помічником діловода інтендантського управління 15 армійського корпусу Третьої армії.

Відомо, що військовими священиками також були: прот. Гервасій Леонідович Вижевський з листопада 1915 – по вересень 1917 рр.; прот. Володимир Матвійович Борковський з грудня 1915 – по жовтень 1918 рр.; свящ. Стефан Феофіактович Яновський; диякони Петро Невірковець, Олексій Дидинський і Олександр Гардасевич, останній у 1916 р. був псаломщиком 421 військового шпиталю.

Було багато й таких, які воювали під час війни, а після її завершення прийняли духовний сан. Це прот. Анатолій Миколайович Неізнаний, який у червні 1916 р. закінчив Полтавську духовну семінарію. Протягом 1916-1918 рр. воював у складі російської армії. За цей час двічі поранений, нагороджений орденами: Св. Станіслава III і II ступенів, Св. Анни IV і III ступенів та Св. Володимира IV ступеня. У 1917 р. служив ад'ютантом у чині штабс-капітана 42 запасного полку. Священничий сан прийняв у 1925 р. і був призначений на парафію с. Піща Любомльського повіту¹⁷.

Прот. Григорій Кіндратович Римарчук у перший день війни 1 серпня 1914 р. був мобілізований на військову службу і служив до 2 червня 1915 р. козаком-писарем у 6 армійському запасному полку. З травня по серпень того ж року навчався в Київській школі прапорщиків, після чого був прапорщиком 58 пішого празького полку. З 2 червня 1916 р. і до свого остаточного звільнення з військової служби 14 лютого 1918 р. у цьому ж полку займав становище підпоручника. В останній рік служби також виконував обов'язки інструктора-наставника по куле-

¹⁷ Борщевич В. Т. Волинський пом'яник. – Рівне, 2004. – С. 220.

метних справах при 8 армії. 27 червня 1916 р. у боях під Луцьком отримав поранення в груди, був нагороджений орденами Св. Анни IV ступеня і Св. Станіслава III ступеня. 31 травня 1921 р. єп. Кременецьким Діонісієм (Валединським) рукоположений в сан священника і призначений настоятелем до с. Верба Володимирського повіту¹⁸.

Значним виявився вплив війни на церковно-парафіяльні школи Волині. За офіційними підрахунками на 1 січня 1916 р. у діючу армію мобілізовано 435 вчителів. За розпорядженням архієп. Євлогія багато шкільних приміщень переобладнали на призовні пункти, штаби і канцелярії діючої армії, лазарети. Так, шпиталь на 200 ліжок було влаштовано в Житомирському жіночому училищі, на 50 ліжок – в церковно-парафіяльній школі с. Мальованка поблизу Житомира¹⁹. Для потреб військових лазаретів використовувались будівлі церковно-парафіяльних шкіл у Володимирі-Волинському, Охлопові Володимирського повіту, Ямполі Кременецького та інші. Відомо, що священник с. Мервенна Дубенського повіту після бою поблизу села разом з матушкою надавали першу медичну допомогу пораненим солдатам, о. Іван Баранович вів духовні бесіди в земському і міському лазаретах. Духовенство збирало пожертви для військових частин, передової, організувало пошиття білизни для фронтовиків. 18 серпня 1916 р. відновило роботу Волинське жіноче духовне училище, приміщення якого до того використовували для військового госпіталю. Фронт змусив ряд церковних установ, у тому числі і Турковицький монастир, залишити свої місця перебування.

Великою воєнною операцією на українських землях став т. зв. Брусиловський прорив 1916 р. – масований наступ армій Південно-Західного фронту на лінії Луцьк-Чернівці під командуванням генерала від кавалерії О. Брусилова, який тривав із 4 червня до 20 вересня 1916 р. У ході цієї наступальної операції росіяни завдали австрійцям тяжких поразок і зайняли значну територію Галичини і Волині. Проте цей наступ для російської армії дав небагато. На цьому наступальній дії військ Південно-Західного фронту в Україні припинилися. Лінія фронту залишалася незмінною до літа 1917 р., коли Тимчасовий уряд

¹⁸ Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа № 750. Прот. Римарчук Григорій Кіндратович. – Арк. 187–188.

¹⁹ Жилюк С. І. Російська православна церква на Волині (1793–1917). – Житомир, 1996. – С. 127.

Росії розпочав новий наступ, який завершився повним провалом і новим відступом російських військ.

Лихоліття війни завдали значних збитків Волинській єпархії. У багатьох церквах престоли були зсунуті з місць, ікони і стіни – прострелені, шибки вибиті; на підлозі валялись недопалки, порожні пляшки, недоїдки, стіни описані брутальними словами; залишилися згарища від багать, нечистоти. За підрахунками тодішнього священника-красназвця П. Антоновича у Луцькому, Дубнівському і Кременецькому повітах було спалено 57 церков, зруйновано – 13, пошкоджено – 41, пограбовано – 14, вчинено наругу у 75 храмах²⁰.

Волинське православне духовенство, виконуючи функції військових священників-капеланів, мало за обов'язок проводити катехитичні бесіди і повчати воїнів істинам православної віри й благочестя, відвідувати хворих у лікарні і підтримувати їх духовно. Залежно від сумління і старанності робота таких капеланів мала важливе церковне значення.

Список джерел і літератури:

1. Антонович П. Страшные цифры//Волинские епархиальные ведомости. – 1916. – № 47, неоф. ч. – С. 853.
2. Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа № 423. Прот. Грушко Стефан Францевич. – 51 арк.
3. Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа № 34. Прот. Закидальський Карп Михайлович. – 63 арк.
4. Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа № 750. Прот. Римарчук Григорій Кіндратович. – 231 арк.
5. Архів Волинської єпархії УПЦ Київського Патріархату. Особова справа № 98. Прот. Чирський Степан Іларіонович. – 38 арк.
6. Борщевич В. Т. Волинське духовенство у ХХ ст.: ідентичність, статус, еволюція. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім.Лесі Українки, 2010. – 584 с.
7. Борщевич В. Т. Волинський пом'яник. – Рівне, 2004. – 408 с., іл.
8. Брусиловський прорив на Волині: факти, цифри, дати, документи, матеріали, карти, телеграми, мемуари, фотографії, раритети / Упоряд. І. Пасюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2006. – 96 с., іл.

²⁰ Антонович П. Страшные цифры//Волинские епархиальные ведомости. – 1916. – № 47, неоф. ч. – С.853.

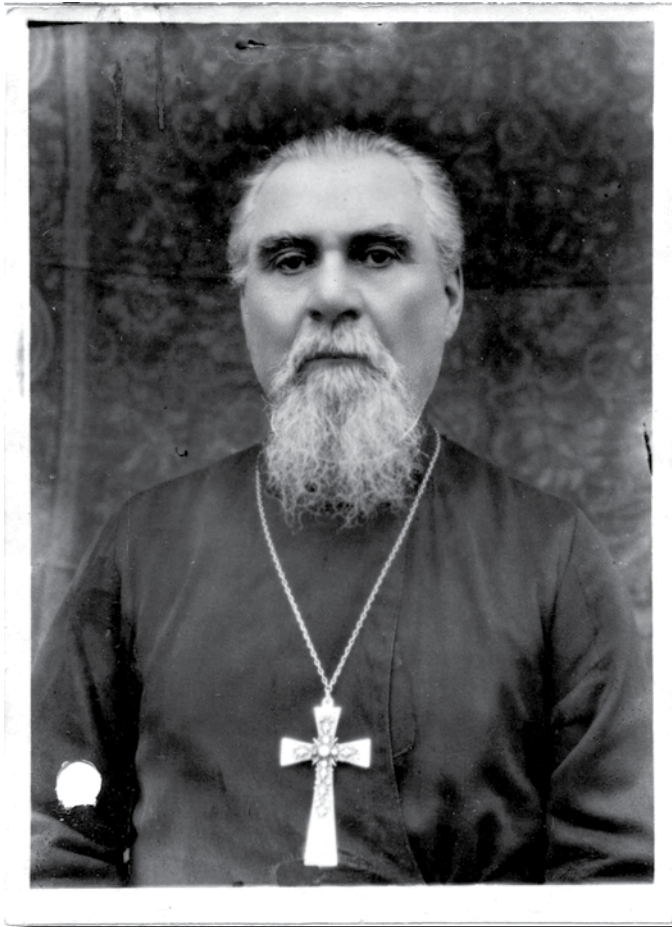
9. *Варфоломій (Ващук), архієп.* Рідна церква. – Рівне, 2002. – 148 с.
10. Деятельность епархиального комитета по оказанию пособий нуждающимся по случаю войны // Волинские епархиальные ведомости. – 1914. – № 34, неоф. ч. – С. 574.
11. *Евлогий (Георгиевский), митр.* Путь моей жизни: Воспоминания. – М.: Моск. рабочий; ВПМД, 1995. – 621 с.
12. *Жилюк С. І.* Російська православна церква на Волині (1793–1917). – Житомир: Журфонд, 1996. – 174 с.
13. Історія України / Упоряд.: С. Крупчак, Т. Корольова, О. Скопненко, О. Іванюк. – 5-е вид., перероб. і доповн. – Київ, 2010. – 736 с., іл.
14. *Цап М., прот.* Протоієрей Стефан Грушко – настоятель Хрестовоздвиженської церкви м. Луцька // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. / Матеріали XXVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 9–10 листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – 254 с., іл.

Протоієрей Карп Закидальський
01.06.1875–21.02.1952

протоієрей Миколай Цап
Волинське православне духовенство в Першій світовій війні
Волинський Благовісник №2 (2014) Додатки.

Протоієрей Григорій Римарчук
06.08.1889–04.06.1970

протоієрей Миколай Цап
Волинське православне духовенство в Першій світовій війні
Волинський Благовісник №2 (2014) Додатки.

Протоієрей Стефан Грушко
26.07.1872–20.11.1961

протоієрей Миколай Цап
Волинське православне духовенство в Першій світовій війні
Волинський Благовісник №2 (2014) Додатки.

Протоієрей Стефан Чирський
27.12.1877–23.03.1956

протоієрей Миколай Цап
Волинське православне духовенство в Першій світовій війні
Волинський Благовісник №2 (2014) Додатки.

